

SANNA TUROMA

Metafyysinen mentaliteetti? Esseitä venäläisyydestä

Vladimir Jermakov, *Tolstoin varjo. Ahdistuksen ja toivon esseen*.
Suom. Marja-Leena Mikkola. Idiootti, Hamina 2015.

Lukiessani Marja-Leena Mikkolan käänöskokoelmaa Jermakovin esseistä mieleeni tuli eräs kollegani, joka on syntynyt venäläisessä provinssikaupungissa ja toimii kulttuurintutkimuksen professorina brittiläisessä yliopistossa. Vieraillessaan hiljattain Helsingissä hän piti teoreettisesti sofistikoituneen esitelmän, jossa hän analysoi erilaisia kulttuurin käytäntöjä Venäjällä, muun muassa Pietarissa yleistä ilmiötä mainostaa ”ei-perinteisiin sukupuoli-suhteisiin” liittyviä kylpylöitä jalkakäytävään maalatuilla puhelinnumeroilla. Esitelmän jälkeen puhe kääntyi venäläiseen *mentaliteettiin*, mikä sai hänet tuhahtamaan: ”Se sana pitäisi kieltää.”

Jermakovin esseitä lukiessa voi hyvin ymmärtää kollegani turhautumisen. Esseissä toistuu käsitys kaikkia venäläisiä yhdistävästä mentaliteetista, myötäsntyisestä mielenmaisemasta, jota venäläiseksi syntynyt ei pääse pakoon. Sitä pitää koossa venäjän kieli, tuo ”kansallisen mentaliteetin mittana” pidetty ”kallisarvoinen varasto”, kuten Jermakov kuvailee. Tämä mentaliteetti ei tunnista identiteettien hybridisyyttä eikä subjektin mahdollisuutta itsensä uudelleen luomiseen uudella kielellä ja uudessa ympäristössä. Sosiokulttuurinen konstruktivismi on sille metafysiikan puutetta.

Jermakovin esseen kierrättävät Venäjän ideaa ja Venäjän kansaa, Tolstoita ja Dostojevskia, vallan-

kumouksen dys/utopiaa, keskiajan *Rusia* ja nyky-Venäjän konsurismia (sic!) sekä Venäjän ja Euroopan eroja. *Skol'ko možno* saattaisi venäläinen lukija parahtaa eli ”ei tätä enää”. Ahdistusta kokoelmassa on paljon, toivoa vähän. Uutta on esimerkiksi nationalistinen uuseuraasianismi (Lev Gumiljov) ja riippumaton nyky sosiologia (Juri Levada), kaikki suloisissa sekasotkussa *vinegretin* eli rosollin tapaan.

Jermakov on paikoin ironinen kierrättäessään kuluneita käsitteitä kansanluonteesta, mutta samalla yllättävän kriittikön. ’Venäläinen mentaliteetti’ eli venäläisyys on kiveen hakattu muuttumaton

arvo, jota ilmentävät yhtenäiskulttuurin selkärankana toimivat kirjallisuuden klassikot. Niissä ”kansallinen itsetajunta[mme] ilmaisi itsensä ja saavutti maailmanlaajuisen arvostuksen”. 1900-luvun klassikoista, joista useat ovat suomalaisille Venäjä-faneille tuttuja, Jermakovin ”venäläisen kulttuurin pantheoniiin” pääsevät Andrei Platonov, Bulat Okudžava, Sergei Dovlatov, Vladimir Vysotski, Strugatskin veljekset, Josif Brodski ja Olga Sedakova. Jermakovin maalaamia kirjailijakuvia voisi käyttää kirjallisuudenopetuksessa havainnollistamaan kriittisen biografian ja hagiografian eli pyhimyselämäkerran eroa.

Epäily siitä, että kirjallisuudella ei enää ole venäläisyyttä koossapitävää voimaa, saattaa Jermakovin näkemään nyky-Venäjän kriisin. Venäläinen kirjallisuus on ”kadottanut metafysiikan”, kuten on venäläinen elämä yleensä. Metafysiikan on kadottanut myös venäläinen ihminen. Taipumus ja kyky metafysiikkaan taas on venäläisen mentaliteetin tunnusmerkki, ja se erottaa venäläisyyden länsimaalaisesta mentaliteetista. Onhan venäläinen kulttuuri Jermakovin mukaan ”merkityksen kulttuuria”, kun taas läntinen ”loputuloksen ja yhteenvedon kulttuuria”. Venäläisyys on siis kykyä syvällisyyteen, ja länsimaalaisuus taas liittyy pragmaattiseen päämääräntavoitteluun, eräänlaiseen pinnallisuuteen.

”Venäläisten naulitseminen venäläisyyden metafysiikkaan pitää venäläiset mielikuvien tasolla turvallisesti hallittavissa olevana kokonaisuutena.”

1800-luvun intelligentsijan keskusteluista periytyvä näkemys venäläisyydestä syvällisenä, filosofisena ja henkisenä suhteessa länsimaalaisuuden yltyökyksilöllisyyteen, järkiuskoon ja pinnallisuuteen oli tunnustettu ajattelutapa myös neuvostovaltavirrassa. Tulkittuna kapitalismin sekä kollektiivisuutta painottavan sosialismin välisenä dikotomiana se kantoi hyvin kylmän sodan yli ja tuntuu kantavan vieläkin. Stereotypian mukaan venäläisillä on luonnostaan enemmän henkistä pääomaa eli sitä kuuluisaa sielukkuutta kuin länsimaalaisilla populaarikulttuurin kuluttajilla.

Itä-länsi-akselilla klisee toistaa vanhaa ajatusrakennelmaa: länsi on rationaalinen, itä henkinen. Edward Saidin mukaan tämä ajattelu- ja puheta- tuotti sen diskursiivisen valtarakennelman, joka vuosisatojen ajan tuki kolonialistista maailmanjärjesty- tystä ja talouspolitiikkaa. Venäläisessä itsensä orientalisoinnissa Saidin rakennelman arvotukset kääntyvät kuitenkin pääläelle ja henkisyys- destä tulee positiivinen arvo siinä missä rationaalisuus on kielteinen ominaisuus. Dostojevskin satiirisen moraalisaarnan aiheesta voi lukea hänen Euroopan-matkakuvauk- sestaan *Talvisia merkintöjä kesän vai- kutelmista* (2009).

Hieman penseä arvioni Jerma- kovin esseistä ei kuitenkaan kohdistu niinkään venäläiseen kirjailijaan kuin siihen suomalaiseen yleisöön, joka

on vankkumatonta venäläisen men- taliteetin ihailijakuntaa. Venäläisen sielun mystifioimisellakin kun on kääntöpuolensa.

Venäläisten naulitseminen venä- läisyyden metafysiikkaan pitää venä- läiset mielikuvien tasolla turvallisesti hallittavissa olevana kokonaisuutena. Se palvelee sekä ihannointia että vi- holliskuvaa. Samalla se eristää venä- läiset muusta maailmasta. Venäläisiä ei tarvitse nähdä osana globaalia maailmaa eikä sen intersektionaalisia identiteettejä vaan heidät voi get- touttaa omaan karsinaansa. Sääli on tietysti se, että venäläisten joukossa on niitä, jotka itse haluavat rakentaa tämän geton itselleen.

Siitä Jermakovia ja hänen kääntä- jäänsä Marja-Leena Mikkolaa täytyy kuitenkin kiittää, että he saavat suo- malaisen lukijan ajattelemaan suo- malaista kansallismielisyyttä Venäjän idean etsinnän näkökulmasta. Kan- sallinen idea ”nousee mentaliteetin syvyyksistä”, minkä kaikki popu- listiset demagogit tietävät Putinin puheenkirjoittajista Timo Soinin taustavoimiin. Molemmat puhutte- levat samanlaista äänestäjäkuntaa ja tukevat samanlaista identiteettipoli- tiikkaa molemmin puolin Suomen itärajaa.

Akateemisessa tutkimuksessa kansalliset identiteetit on pitkään ymmärretty kulttuurisesti rakentu- neina, muuttuvina ja moninaisina, mutta yleisissä mielikuvissa ne elävät ylhäältä annettuina, muuttumat-

tomina ja yhdenmukaisina. Ajatus suomalaisten identiteettien moninai- suudesta, suomalaisuuksista suoma- laisuuden sijaan, ei ole yleisesti val- lalla oleva ajattelutapa. Suomalainen identiteetti, jonka valtavirtakulttuuri yleensä esittää yksikössä, on tota- lisoiva monoliitti, joka sulkee pois erityisesti ne, jotka ovat sattuneet saapumaan maahan hieman myö- hemmin.

Jermakovia ja Mikkolaa haluaa myös kiittää esseitten aforistisista helmistä: ”kaikkein herkintä ja vas- tuullisinta työtä – työtä peruskä- sitteiden parissa – tekee filosofinen yhteisö” (50). Tämän kaltaisia vii- sauksia tarvitaan humanistista osaa- mista vähättelevässä nykysuomalai- sessa ilmapiirissä.

Lopuksi: Pidän Jermakovin ideasta ehdottaa Tolstoin tekstien kokoelmaa ”matriisiksi”, joka tarjoaa nykyihmiselle etiikan ja ekologian uudelle vuosituhannelle. Mutta eh- dotus ei olisi tarvinnut raamikseen kansakunnan, mentaliteetin ja ve- näläisyyden retoriikkaa. Ilman sitä Tolstoin sanoma on yleismaailmal- linen ja aina ajankohtainen, jollai- seksi sen itse ymmärrän.

Parasta kokoelmassa on siis Tolstoi. Ei kuitenkaan hänen var- jonsa vaan hänen valonsa. Tämän valon soisi esseissä loistavan kirk- kaammin kansallisesta essentialis- mista vapaan ylijärjaisen maailman yllä.